

К.Х. у висловлюванні серед селян с. Карбівки Гайсинського повіту за знищення царського уряду і зберігання народницького журналу „Вперед” 1874-80 рр.

28. ЦДІАК України. – Ф. 419. – Оп. 1. – Спр. 4512. – Арк. 1.

29. ЦДІАК України. – Ф. 419. – Оп. 1. – Спр. 4512. – Арк. 17.

30. ЦДІАК України. – Ф. 301. – Передмова.

31. ЦДІАК України. – Ф. 301. – Оп. 1. – Спр. 188, 1880 р., 42 арк.; Спр. 303, 1897-99 рр., 642 арк.; Спр. 304. 1897-98 рр., 769 арк.; а далі ідуть масиви справ під такими назвами щодо конкретних правопорушників: спр. 346-373, 446-465, 483-493, 524-538, 586-611, 659-710, 814-867, 1057-1096, 1208-1211.

32. ЦДІАК України. – Ф. 301. – Оп. 1. – Спр. 189, 190, 234, 273.

УДК 504:811.161.2

Марцінко Т.І.,

старший викладач

кафедри української та

іноземних мов, ВНАУ

АНТИЕТИКЕТ У СПІЛКУВАННІ ЯК АТРИБУТ СУЧАСНОГО МОВЛЕННЯ

Постановка проблеми. Культура спілкування є складовою частиною культури людини в цілому і безпосереднім організатором структури людських стосунків. Стан моральної та психологічної культури спілкування в суспільстві відчутно впливає на рівень економічного й політичного розвитку держави, духовність її громадян, їх національну свідомість. Культура спілкування формується багатьма поколіннями. Суспільство загалом і кожний його член зокрема мають прагнути до того, щоб не лише зберегти, а й примножити духовний спадок попередників.

Зважаючи на те, що культура мовлення в нашій державі є одним із вразливих місць, актуальність згаданої теми є беззаперечною.

Як відомо, кожне суспільство виробляє певні стандартизовані норми соціальної поведінки (у тому числі і мовленнєвої), які визначаються уявленнями про шаблони поведінки у конкретній ситуації.

Якщо *етикет*, як встановлений у суспільстві набір правил регулює нашу зовнішню поведінку відповідно до соціальних вимог, то *мовленнєвий етикет*

можна визначити як правила, що регулюють нашу мовленнєву поведінку [5]. Питання українського мовленнєвого етикету у своїх доробках висвітлювали Ю. Гошко, Я. Радевич-Винницький, Р. Смаль-Стоцький, В. Горбачук, О. Братко-Кутинський та інші.

Звертали свою увагу названі фахівці і на досить поширене нині явище – *антиетикет* у спілкуванні, зокрема на *інвективну лексику* (грубі вульгарні слова) і *фраземіку* (грубі, вульгарні вислови).

Метою дослідження є висвітлення основних проблем мовленнєвого етикету, з'ясування причин бруднослів'я в українській мові, розгляд основних шляхів розв'язання згаданої проблеми на засадах національного етикету.

Виклад основного матеріалу. Ми поділяємо думку словесників, що, на жаль, інвективна лексика і фраземіка нині стали атрибутом нашого мовлення. Звичайно, це явище в Україні – породження новітніх часів, тому що в національних традиціях не було вживання брудних слів і лайок для “плавності” мовлення. „Погляньмо в історичному плані, – пише Юрій Мушкетик, – матюк рішуче не вписувався в побут українського селянина, нечувано в нас, щоб син пер матюком на матір, батько на дочку, це принесене північним вітром, воно розмиває сім'ю, рід, родину“ [4, с. 7].

Питомо українська лайка особливо колоритна, а подекуди не дуже-то й зла. Національний спосіб лаятися ґрунтувався на вживанні псевдопрокльонів та прокльонів із запереченням: *А бодай же вам жаба на ногу наступила; А щоб вам пусто було...; Добра б тобі не було* та под.

І якщо колись до такої інвективної лексики мовці вдавалися здебільшого у стані короткочасного сильного переживання гніву, люті, відчаю, раптової бурхливої радості, коли у критичних умовах людина неспроможна знайти вихід із ситуації, то тепер брудне мовлення в Україні стало явищем соціальної психології.

Німецький філософ В. Гумбольдт стверджував, що за станом мови у суспільстві можна робити висновок про стан його культури [1]. Хіба сучасне українське мовлення не є підтвердженням правдивості цих слів? І хоча згідно із чинним законодавством України “нецензурна лайка в громадських місцях” вважається дрібним хуліганством, яке тягне за собою адміністративну відповідальність, вульгаризація суспільства відбувається прискореними темпами.

Проте згадана вище мовленнєва поведінка поширена не лише в побутових, сімейних та подібних взаєминах. Набуває вона поширення також у зовнішній і внутрішній політиці нашої держави.

Бруднослів'я і масове вживання матюків, гідка вульгарщина, безсоромне жонглювання нею на вулиці, серед незнайомих людей – це не тільки прикмета мовного життя суспільства, отож брудне мовлення є симптомом морального нездоров'я народу. І не тільки морального. Є люди, яких лихослів'я, словесні образи вражають не менше, ніж тілесні побої.

Думка про те, що чистота мови пов'язана із здоров'ям людини не є новою. Наприклад, згідно з даними Вашингтонського університету, люди, які вдаються до бруднослів'я або ж ті, що від нього потерпають, зазвичай частіше за інших схильні до застудних захворювань [5].

Понад те, стан мови позначається навіть на тривалості життя людини. Зокрема, загальновідомо, що найбільш засміченою є українська мова на сході України. На цій території люди постійно переходять з однієї мови на іншу. Прикро, однак, згідно із статистичними даними, тривалість життя тут справді менша – на п'ять років. Звичайно ж, значний вплив на тривалість життя чинять засміченість довкілля, його низький рівень, однак однією з основних причин є звуковий хаос. Вважається, що розбалансованість мови призводить до психологічного та фізичного дисбалансу, які погіршують загальний стан людини [6]. І навпаки, сила рідного чистого слова, яка криється у багатому духовному світі наших предків, здатна цілювати людину.

Однак нині доводиться констатувати, що найбільше підвладний цьому захворюванню молодий незагартований організм. Сучасне суспільство нав'язує свої стереотипи мовлення. Тому в поведінці молоді, яка перебуває на стадії пізнання себе, формування цінностей, досить виразно проступають найменші прояви антиетикету. Водночас юне покоління є найбільш демократичним прошарком, а отже воно насамперед має подбати про якісні зміни у сучасному мовленнєвому етикеті.

Натомість, за спостереженнями дослідників інвективного мовлення, виявлено й те, що сьогодні лаються кількісно і якісно однаково що юнаки, то й дівчата. Проте, якщо в лайці осіб чоловічої статі убачається динамізм, впевненість у власних силах, то в лайці юнок вбачається просто істерика. Варто зауважити, що до жінок, які лаються, в більшості цивілізованих країн світу

ставляться з осудом [5].

Людська сутність є такою, що недобре швидше нею почерпається, ніж позитивне. Попри те, що питання вихованості порушено письменниками у численних дитячих творах (адже саме тоді, коли закладається особистість (до 5-ти річного віку), і формуються елементарні навички правил етикету), воно як перше є актуальним. Звісно, якщо більшість з того, що дитина почерпнула з книги, не було підкріплено досвідом батьків, вчителів, не засвоїлося нею. Відомо, що людина є лінивою за своєю сутністю. Таким чином, соціалізуючись у суспільство, дитина зазвичай реалізує сценарій життя свого найближчого оточення. Тому зусилля батьків щодо виховання (а саме вони є авторитетом для дитини до 5-ти річного віку) будуть марними, коли самі так не чинять, адже подібна установка є такою, що нав'язується зверху, а отже, має нетривалу дію, бо не стала переконанням самої дитини. У народі з цього приводу кажуть: “Вбиті в голову знання – полова”.

З усього випливає, що коли не вдалося сформувати елементарні навички мовленнєвого етикету у дитинстві, зробити це у старшому віці буде важко, бо ж відомо, що “гни тоді, як іще дубок, а не тоді, як уже кілком стане”.

Звичайно, було б навдивовижу, коли б уся молодь водночас почала спілкуватися літературною мовою. Ми цього і не прагнемо, адже відомо, що власне літературну мову створено на основі живої народної мови. Однак свідомі й того, що заборонити щось – це завжди найлегше. Безумовно, це не сприятиме розв'язанню проблеми. Вважаємо за доцільне протиставити бруднослів'ю етикетну поведінку у всіх її вимірах. А для цього доведеться попрацювати. Адже ж відомо, що „бур'ян завжди добре росте“, а щоб виростити культурну рослину, потрібно докласти багато зусиль.

На наш погляд, мовний етикет українців є унікальною моделлю мовної діяльності. У ньому відбито такі риси, як побожність, пошана до батьків, до жінки, демократизм, емоційність, естетизм та ін. Знання і повсякденна реалізація національного етикету є показником духовної зрілості людини. Тому лише правдиве дотримання мовного етикету українців можна протиставити чужомовному бруднослів'ю, яке нині панує.

Моральний ідеал мовленнєвої культури нашого народу закладено у багатьох прислів'ях та приказках, які ми й пропонуємо молоді до активного вжитку на противагу скалькованим з російської мови подібним виразам.

Наприклад, як жартівлива відповідь на чиєсь прохання може бути вислів: *все можна, тільки на небо не можна вилізти (замість, можна, тільки обережно); хороша, вродлива, тільки біда, що сварлива (замість прямих образ на адресу певної дівчини); носить голову тільки для шапки (замість лихослів'я щодо чийось розумових здібностей).*

Варто, на наш погляд, також вдатися до збагачення мовного арсеналу новими висловами на ознаку вітання, прощання, подяки тощо. Адже буденні “добрий день”, “будь здоровий” не пусті словесні формули, які закріплені за певними ситуаціями мовлення. Споконвіків для наших предків вони слугували своєрідним оберегом від різних напастей. Народ вірив, що, коли їх вимовляти щиро, вони набувають надзвичайної сили. І те добро, яке ми побажали комусь сьогодні, обов’язково повернеться нам сторицею завтра: *Хай на добро тратиться; Аби Вам шляхом лише добрі люди траплялися* та под.

Мабуть, найбільше душі народної вкладено в численні щирі побажання з нагоди та без і колоритні примовляння: *Ну, дай, Боже, щоб усе було гоже! А що не гоже, то не дай, Боже; Нехай твої думки будуть повні, як криниця водою, нехай річ твоя буде тиха та багата, як нива колосом; Дай Вам, Боже, із роси, із води; Дай, Боже, Вам віку довгого та здоров’я доброго; Нехай Ваше життя буде між солодкими медами, між пахучими квітками; Дай, Боже, щоб вороги мовчали, а сусіди не знали; Вашими б устами та мед пити; От якби Ваше слово та й Богу у вуха.*

Відомо, що етикет складається як із словесних (вербальних), так і несловесних (невербальних) засобів вираження, які перебувають у тісній взаємодії. Варто зауважити, що нині можемо спостерігати позитивні зміни у засобах несловесного мовлення. Зокрема, досить відчутним серед молоді є прагнення активізувати такий елемент невербального етикету українців, як вишиванку. Цей невіддільний елемент національного одягу був і сьогодні є засобом ідентифікації нашого народу. Практично на кожне державне свято повсюдно виграють усіма веселковими барвами вишиванки. Навіть українська промисловість про це подбала, забезпечивши наш ринок цим напрочуд гарним і рідним одягом. Тішить око те, що вихованці багатьох середніх, вищих навчальних закладів одягають українську сорочку навіть у будень. Демонструють високий вияв поваги до традицій української культури і викладачі навчальних закладів, адже їх, насамперед, більшість вихованців

беруть собі за приклад.

Висновки. Нинішній розвиток України, та й інших країн світу, мають рухати талановиті, творчі, активні особистості, здатні спрямувати свої знання, навички на досягнення поставленої мети. Тому кожен, хто прагне бути повноцінним членом сучасного суспільства, невіддільною його частиною, водночас досягти успіху і визнання, має подбати також про розвиток свого мовлення на високому етичному рівні. Адже така хвороба, як бруднослів'я, може вразити того, хто не виробляє у собі міцного імунітету. Таким чином, для того, щоб запобігти інвективній епідемії і не знищити вщент українську енергетику, варто докласти спільних зусиль всьому українському суспільству, зокрема освітнім закладам, державним структурам, засобам масової інформації. На думку авторів, починати потрібно кожному з самого себе.

Література:

1. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / В. Гумбольдт. – Пер. с нем. – М.: Наука, 1985. – 160 с.
2. Горбачук В. Барви української мови / В. Горбачук. – К.: Вища школа, 1997. – 248 с.
3. Дмитренко О. Диво-села у степу... / О. Дмитренко // Український світ. – 1996. – № 4-6. – С. 43-48.
4. Мушкетик Ю. Честь і обов'язок дати життя вслові / Ю. Мушкетик // Дивослово. – 1977. – № 2. – С. 3-9.
5. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування / Я. Радевич-Винницький. – Львів : В-во «СПОЛОМ», 2001. – 84 с.
6. Сербенська О. А. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем : 140 запитань і відповідей / Сербенська О. А., Волощак М. Й. – К. : Вид. центр “Просвіта”, 2001. – 204 с.